

Імплікативно-комунікативні засади світовідношення людини в контексті інтуїтивізму Б. Кроче /Свінціцька О.І. //Практична філософія : науковий журнал. – 2010. – № 3 (37). – С. 195-200. (5 с., 0,6 д.а.) – *фахова стаття у ВАКУ визнаному виданні.*

О.І. Свінціцька,
аспірант кафедри філософії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Імплікативно-комунікативні засади світовідношення людини в контексті інтуїтивізму Б. Кроче

В умовах зростання візуалізаційного компонента в інформаційних взаємодіях сучасної людини суттєвого значення набуває питання про репрезентаційні основи людської думки, подані засобами мови, особливо її так би мовити неочевидних, невербальних моментів. Відтак, звернення до напрацювань видатного італійського філософа, естетика, літературознавця, лінгвіста Б. Кроче щодо імпліцитних основ комунікативного акту, здійснених у межах його інтуїтивістської концепції, є актуальним і перспективним.

Віддаючи належне розвідкам вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо теоретичних проблем крочеанівської "філософії Духу", зокрема Б. Лопухова, А. Малінкіна, Ю. Сабадаш, Л. Левчук, Т. Лютого, С. Мальцевої, М. Бровка та ін., спробуємо окреслити ідеї італійського мислителя про мову як суспільний продукт, що вироблений людьми задля забезпечення комунікативних інтересів. Адже, цей момент напрацювань італійського мислителя не знайшов висвітлення у вітчизняній науці, зокрема філософії та естетиці. А також зосередимо увагу на особливостях репрезентації інформації у комунікативному акті засобами мистецтва, спираючись на крочеанську концепцію естетики як «мистецтва del'espressione».

Тому мета публікації – розглянути потрактування Б. Кроче мови як репрезентаційної моделі дійсності у трьох аспектах: ціннісно-семантичному,

лінгвістично-семасіологічному (інколи він набуває рис семіотико-граматичного) та комунікативному.

Як показує проведений наліз, основний акцент у питанні мови, як репрезентаційної моделі світовідношення людини до дійсності, у Б. Кроче зосереджений на імпліцитному характері інформаційного субстрату мовленнєвого акту як підґрунтя інтуїтивного здогаду. Це зумовлено тим, що нюанси реальних і значущих та неактуальних моментів при їх оцінюванні в інтуїтивному акті незначні і мало помітні. Наголосимо, що італійський мислитель, на наш погляд, звертається до розрізнення експліцитного та імпліцитного компонентів мовного повідомлення або сигналу. (Вкажемо, що під імпліцитним розуміємо те, що є неявним, недоступним безпосередньому спостереженню або має прихований, невиражений характер протікання, оскільки відбувається без значного ступеня його усвідомлення людиною [2, 305]. Під експліцитним розуміється те, що піддається прямому і зрозумілому, ясному визначенню, і тому виступає очевидним, відкритим для рефлексії чи дискурсу, або ж тим, що є усвідомленим) [7, 503].

Як видається, італійський філософ виходить з того, що мова, інтуїція та експресія перебувають у тісному взаємозв'язку, якщо йдеться про світовідношення й оцінку людиною світу. Тому мова дозволяє ніби конструюватися феноменам мистецтва, «оформлятися» загалом, тобто надавати форму будь-яким змістам. При цьому мова, надаючи інтелекту можливість творення абстрактних конструктів, породжує й можливість формування понять науки, в яких втрачається зв'язок з універсальним (наявним у природі) чи конкретним (напрацьованим наукою, наприклад математикою). (Вкажемо, що подібні поняття мислитель називає «псевдопоняттями»).

Наголосимо, що поняття та слово для Кроче відмінні за змістом. Так, поняття, на переконання мислителя, універсальне, воно не може бути вираженим у модусах експресії. Тому жодне слово не може йому цілком відповідати, точніше виражати його зміст уповні. На думку філософа, по

відношенню до поняття словесна репрезентація витупає, так би мовити, простим знаком чи міткою, а ще краще сказати – своєрідною формою подання думки, її звуковою оболонкою. Також у слові не існує істинного (як логічно-однозначного поданого) смислу, адже той, хто утворює або використовує поняття, завжди сам надає щоразу деякого смислу словам, наснажуючи через контекст конкретним сенсом [4, 48]. (Вкажемо, що у подальшому таке міркування знайшло розвиток у напрацюваннях Е. Сепера).

Поняття репрезентує, на думку Кроче, так би мовити логічний факт, а судження і силогізми, в яких поняття використано як форми подання думки, можуть бути досліджувані лише в естетичному і граматичному планах.

Великого значення мислитель надає, відтак, слову: воно надзвичайно важливе для абстрагування, логіки, дискурсу, загалом понятійної форми мислення. (Варто нагадати, що М. Гайдегерром мова названа «вмістилищем смислів», як видається, услід за Б. Кроче. Крім того, зацікавлює й те, що до Кроче подібну думку висловив вітчизняний лінгвіст, мовознавець і філософ О. Потебня ще наприкінці XIX століття, вказавши на образне подання художньої думки та понятійну форму репрезентації наукового мислення). Зацікавлює й той момент, що останню італійський філософ пропонує називати не формальною (тобто, формально-логічною), а суто словесною або формалістичною формою породження думки. (Вкажемо, що на сьогодні подібне міркування поділяється сучасною філософією. Зокрема, у «Філософському енциклопедичному словнику» під формалізацією розуміється відображення результатів мислення у точних поняттях чи твердженнях [6, 743]. А П. Йолоном у «Філософському енциклопедичному словнику» вказується, що формалізація «...полягає в заміні всіх змістових тверджень відповідними їм послідовностями символів або формулами...» [3, 686]. Однак, у психології вживається саме поняття «формальне мислення», коли йдеться про абстрактно-логічне мислення).

Також Б. Кроче проводить чітке розмежування логіки та естетики, зазначаючи, що логіка як наука про мислення – це наука про поняття, а

естетика – це наука про фантазію та експресію, чуттєву репрезентацію ставлення людини до світу й себе самої.

Важливим для італійського філософа є так зване внутрішнє слово, на якому ґрунтується людська експресія, як імпліцитно наявне уявлення про цінне, бажане у світі. Це «внутрішнє слово» або ж, як можемо назвати – імпліцитна інформація – завжди змістово насичена і вкрай важлива при оцінці та виявленні суті певного явища чи факту. Беручи до уваги невербальний характер такої інформації, можемо говорити про своєрідний вияв інтенціональності – неявного наміру, закладеного у повідомленні, або експресивного компонента світоглядного ставлення до чогось.

До того ж, мовне подання (сигнал) або повідомлення, за Б. Кроче, виступає деяким неподільним цілим. Так, іменник і дієслово не існують у ньому як такі; це абстракції, які створюються нами одночасно з руйнацією тієї єдиної лінгвістичної реальності, якою є наразі речення [4, 164].

Виходячи з вище наведеного, повідомлення у мові, комунікативному акті, услід за Б. Кроче, можемо розглядати у таких ракурсах, як: цілісне послання, в якому сенс та намір злиті в неподільній єдності; деяку локацію – інформацію, в якій послання подається як незалежне від намірів спілкування; іллокуцію – текст, в якому висловлено комунікативну мету стосовно адресата, як-от: застереження або прохання; перлокуцію – повідомлення, в якому комунікативна мета відома адресату, комунікатору і ще презентується третій стороні, зокрема аудиторії, та саме послання виконує роль своєрідної «маски»-індикатора можливої спрямованості дії (Дж. Л. Остін, Дж. Р. Серл). Саме з таким розумінням змісту вербального повідомлення зустрічаємось у сучасній філософії мови та лінгвістиці. Однак, підкреслимо: саме Кроче вперше, на наш погляд, воно порушено у контексті суто естетичної проблематики, а саме: його інтуїтивістському вченні про естетику як мистецтво *del'espressione*.

За формою подання чи трансляції подібний різновид репрезентації інформації, на думку Кроче, поділяється на три різновиди: асоціації, імітації

та їх еkleктизм або ж суміш. (Показовим видається те, що цю думку італійського мислителя стосовно асоціації згодом розвинув лінгвіст Е. Сепір. Так, останній говорив, що асоціація суто символічна, тобто закріплена за деяким образом, завжди і скрізь позначає його у певний, конкретно відтворюваний спосіб. Крім того, вона й не має іншого призначення, як служити ніби фішкою/маркером, якою можна скористатися щоразу як з'явиться необхідність або бажання вказати на певний образ-репрезентант. До того ж асоціація базується завжди на виборі, відтак у певному сенсі доцільна за своїм характером. Однак, з плином часу та чи інша асоціація через звичку стає автоматичною і швидшою, ніж інші асоціації: один образ має декілька асоціацій, одні з них рано чи пізно зникають через неактуальність, тобто мові властива тенденція до так би мовити економії вираження. Тому елементи мови – символи, які фіксують явища досвіду, асоціюються, на погляд Сепіра, з цілими групами чи визначеними класами явищ, а не з одиничними феноменами досвіду. Лише за цієї умови можливе спілкування, оскільки одиничний досвід перебуває в одиничній свідомості й не може бути повідомленим або трансльованим. Для його повідомлення необхідне співвіднесення з певним класом явищ та з іншими уявленнями про нього. Тобто, на відміну від Кроче, котрим вказано роль асоціацій у комунікативній взаємодії як підґрунтя її ефективності та умови інтуїції, Сепіром увагу приділено передусім слухово-моторним асоціаціям, які присутні у вербально-знаковій мовній репрезентації приховано, в не проявленій формі. Наразі вони відіграють роль підсвідомого подразника при здійсненні комунікативних актів. Навіть, якщо ми читаємо чи думаємо без опертя на образи, – наполягає Сепір, – в кінцевому результаті все одно знаходимось у залежності від них).

Говорячи про асоціації неможливо обійтися, як видається, без звернення до напрацьованих сучасною наукою ідеї тегів (А. Зубов, І. Зубова) та фреймового аналізу тексту (М. Мінські, Ч. Філмор, Р. Шенк, Т. ван Дейк, В. Дем'янков), і можна припустити, що вони сформувались на основі

подальшого розвитку поглядів Кроче. Нагадаємо, що тег (англ. tag – «ярлик») – це вибудова ряду слів у повідомленні, асоціативно пов'язаних з ним, що слугують його витлумаченню. Суть же фреймового (від англ. frame – «рамка») аналізу зводиться до того, що поданий елемент мови розглядається у контексті можливих варіантів інтерпретації – всіх «можливих світів», які становлять семантичне поле, з котрим перетинається обсяг поняття або образу репрезентації. Семантичні поля у комунікативному акті утворюють так звану валентність слова, а усі потенційно можливі поєднання слова в сукупності утворюють фрейм розглядуваного слова. Варто вказати, що в когнітивній лінгвістиці воно позначаються терміном слот (від англ. slot – «отвір») (Р. Шенк).

Відтак, здійснені в першій третині ХХ століття напрацювання Б. Кроче у філософській, естетичній і лінгвістичній царині виступили, на наш погляд, тим «живильним» підґрунтям, на основі якого у другій половині цього століття розвивались філософія мови, мовознавство, когнітивна лінгвістика.

Вкажемо також, що Кроче була небайдужа ідея про імпліцитність думки, поданої через особливу форму суджень. Так, аристотелівське судження типу *non enunciativi*, як-от: вираження бажань чи прагнень, італійський мислитель не вважає судженнями «дійсно логічними». Вони для нього є або суто естетичними уявленнями чи репрезентаціями, або ж історичними твердженнями неочевидного, контекстного плану. Це свідчить про те, що філософ звертає увагу насамперед на форму вираження чогось, а не надає перевагу його визначенню.

Звертає увагу італійський філософ й на те, що деякі мислителі й до нього так би мовити відчули «інтимне ставлення» – імпліцитну фіксацію зв'язку чогось, яке існує між естетикою (на його погляд, вона тотожна з лінгвістикою, точніше остання виступає компонентом першої) і логікою, та почали вперше розглядати естетику як своєрідну логіку чуттєвого пізнання. (Зауважимо, що подібні міркування свого часу простежувались у О.Г. Баумгартена. У напрацюваннях Б. Кроче, як видається, фіксуємо вплив

цього видатного теоретика мистецтва і філософа, засновника естетики як самостійної наукової галузі).

Так, точний логічний аналіз для італійського філософа виступає фундаментом для ясного окреслення думки чи ставлення, тобто того, що є експліцитним – очевидним, зрозумілим. Добре мислити, – наполягає він, – це добре подати власне ставлення, оскільки експресія означає, фактично, інтуїтивне оволодіння людиною власною логічною послідовністю думки. Однак при цьому варто звертати увагу ще на один суттєвий момент його інтуїтивізму, а саме: естетичний принцип внутрішньої зв'язності повідомлення, тобто зв'язок останнього з чимось імпліцитним на основі так би мовити внутрішньої структури, яка його притаманна (зазвичай у неявній формі).

Зацікавлює ще один момент у напрацюваннях Б. Кроче. Стосовно походження мови італійський мислитель стверджує, що виходячи із її активної природи, можна говорити: вона є суто духовним утворенням, так би мовити наслідком ступеня розвитку людської духовності та інтенції. І якщо враховувати, що за своєю суттю мова – це завжди експресивне подання певного змісту (тому естетика й покликана пізнати природу мови), то варто вважати: ступінь людської експресивності є прямо залежним від духовних потенцій особистості. Така думка мислителя, на наш погляд, має великий гуманістичний потенціал і культурологічний сенс. (Слід вказати на ідейний паралелізм його напрацювань з міркуваннями О. Потебні, і вплив на них, як видається, В. Гумбольдта).

Крім того, Б. Кроче стверджує, що «...мови не володіють ніякою реальністю за межами окремих речень і їх рядів, дійсно висловлених чи написаних окремими народами у певні періоди часу, тобто за межами творів мистецтва» [4, 165]. Маємо наразі ще один зріз аналізованої проблеми у філософа, а саме: комунікативно-культурологічний аспект.

Показово, що для Б. Кроче не прийнятна й думка про поділ мов на так звані змістово оформлені та безформенні. Семантико-семіотичний аспект

проблеми мови італійський мислитель розглядає через ідею катастрофічності втрати імпліцитного компоненту змісту повідомлення для його належної репрезентації та подальшої інтерпретації. Він наполягає на тому, що «...слово – це те, що дійсно промовляється, і що не існує двох дійсно тотожних слів, – руйнуючи тим синоніми та омоніми і показуючи неможливість дійсного перекладу одного слова за допомогою іншого, – перекладу з так званого діалекту на так звану літературну мову або з так званої рідної мови на так звану чужу» [4, 165]. Тому абсурдним, на думку Кроче, є пошук чи прагнення створити універсальну мову, тобто мову, яка б мала так би мовити знерухомлені поняття чи, правильні, абстракції.

Підкреслимо, що такі ідеї італійського дослідника не тільки не втратили на сьогодні актуальності, а, навпаки, привертають все більшу увагу. Так, А. Смірнов розглядаючи логіку смислу репрезентації або інтерпретації та її спрямування на виявлення глибинних підвалин очевидності того чи іншого типу мислення, теж прийшов до висновку про «неперекладність» мовних конструкцій, спрямованих на один і той же фрагмент реальності: «...питання в тому, як формується те, що виступає для нас в якості «ось цієї» зовнішньої речі» [5, 407]. О. Білокобильський так само при розгляді мовної репрезентації у науці, зафіксованої в науковій картині світу, стверджує, що не тільки внутрішні форми подібного конструювання, але й сама наукова раціональність несуть на собі відбиток історичної відносності. Тому в так званій логіці смислу раціональна легітимність навіть деякої сукупності висловлювань про зовнішній світ не гарантує її універсальне значення для будь-якої культури, – підкреслює дослідник. Тому варто звернути увагу, що така «...«логіка смислу» античного, середньовічного і нового мислення використовує логічну зв'язку є/не є, цим самим зовсім не фіксує відмінність тих універсумів, в яких «перебувають» поєднані у конкретному висловлюванні сутності, а значить не помічають суттєвих обмежень, які накладаються наявним масивом культурних смислів на можливе смислотворення» [1, 69]. Або ж І. Юдкін-Ріпун також говорить про те, що у

мистецтві пам'ятки Античності не потребують перекладу [8, 44]. Варто взяти до уваги й тезу відомого мовознавця і письменника Р. Толкіна про те, що кожна людина створює собі свій індивідуальний варіант мови – «рідну мову», а вона не може бути перекладеною [8, 45]. Відтак, можна вказати на напрацювання й інших зарубіжних науковців, зокрема ідею так званого історичного розуму Х. Ортеги-і-Гассета.

Вкажемо й на те, що Кроче у межах естетики як «мистецтва *del'espressione*» з'ясовує й сутність мистецтва. Так, із його міркувань випливає, що мистецтво не є ані засобом надання чи отримання чуттєвої насолоди, ані поданням природного факту, ані вибудовуванням систем формальних відносин і користування ними (нагадаємо, що на той час саме ці три теорії були найпопулярнішими), а виступає наслідком інтуїтивного бачення світу особистістю. За Кроче, митець бачить світ або репрезентує власну індивідуальність, а публіка бачить її так, як він її представив. Отже, мистецтво є не так би мовити діяльністю по творенню чи викликанню емоцій, а діяльністю пізнавальною: це – породження, утримання знання про індивідуальне. На відміну від мистецтва, наука [природнича] є знанням про загальне: її «праця» полягає в тому, щоб вибудовувати загальні концепції й визначати співвідношення між ними.

Показово, що у цьому контексті філософ порівнює історію з мистецтвом, як то вже зробили В. Дільтей (1883) й Г. Зіммель (1892) (обох їх в окремих працях цитує Кроче), – цілком справедливо, на наш погляд. Але для італійця це співвідношення є чимось більшим за просте порівняння: йдеться, власне, про певне ототожнення. Одне й друге, за Кроче, є достеменно однією й тією самою річчю: як інтуїція, так і представлення будь-якого іншого вияву індивідуального.

Звідси його наступна ідея. Якщо історія є, власне, подібною до мистецтва за специфікою, то вона є, принаймні, особливим різновидом мистецтва. Такі міркування випливають з того, що митець ніби констатує своє бачення; історикові ж доводиться ще й переконатися в тому, що його бачення фіксує

істину. Кроче аргументує це так: мистецтво взагалі, в широкому розумінні слова, представляє чи оповідає можливе; а історія ж подає чи оповідає те, що відбулося насправді. Те, що відбулося, не є, звичайно ж, неможливим; коли б воно було таким, то воно й не відбулося б; реальне, отже, потрапляє до сфери можливого, воно в ній, а не поза нею. Отож, історія, як оповідь про реальне, й потрапляє, на його думку, до сфери мистецтва, як оповіді про можливе у людському житті.

З часом мислитель напише, що він, власне, не виявив нової проблеми, порушивши ідею історичного процесу як мистецької репрезентації реального; недобачив того, що таке «представлення» за суттю, де реальне діалектично відрізняється від можливого та є чимось більшим за суто мистецьку репрезентацію або інтуїцію.

Ця проблема постала завдяки філософським уявленням його попередників, зокрема Г. Гегеля, за яким «представлення» і судження, універсальне та індивідуальне є завжди одне в одному. Однак, оригінальність міркувань Кроче очевидна: мистецтво (як таке) є так би мовити чистою інтуїцією і не містить у собі думки (на рівні витоку); але людина повинна завжди думати, щоб відрізнити реальне від чисто можливого. Тому коли окреслювати чи розглядати історичний процес як наслідок інтуїції – це мовби сказати на одному подиху, що він – мистецтво за суттю, і що він – ще й щось інше, ніж мистецтво (за результатом). Якщо вираз «описова наука» є *contradictio in adjecto*, то ним же виступає і вираз – «інтуїція реального». Адже, через свою природу інтуїція нічого не відає про будь-яке розрізнення між реальним та уявним.

Зауважимо, що згадана концепція історії належить до раннього періоду творчості Кроче і знаходить подальший розвиток в його першій широкомасштабній праці [4]. У ній мислитель зазначає: «вона [історія] не шукає законів, не виробляє понять, не вдається до індукції чи дедукції, нічого не доводить, а тільки оповідає. Оскільки її завданням є представляти спектакль цілковито визначеного індивідуального, вона тотожна мистецтву».

Коли ж він далі поглиблює питання, як історія (процесуально) відрізняється від «чистої уяви мистецтва», то відповідає на нього як і раніше, зазначаючи: вона розрізняє (а мистецтво – ні) реальне й нереальне [4, 26]». Тобто, Кроче підкреслено значущість експресії не тільки для мистецької практики, а й для історичного процесу.

Як підсумок зазначимо, що італійський мислитель одним із перших у філософії і науці розрізняє експліцитний та імпліцитний компоненти мовного повідомлення або сигналу. А також він виголошує, що мова, інтуїція та експресія взаємопов'язані як у формуванні особистісної моделі світовідношення до дійсності, так й у комунікативних актах при зносинах з людьми. До того ж, мова ніби дозволяє «оформлятися» феноменам мистецтва, надавати форму будь-яким змістам і т.п.

Великого значення мислитель надає слову: воно надзвичайно важливе для появи абстракції, здійснення дискурсу, загалом понятійної форми мислення. Однак, найважливішим для італійського філософа, як видається, є так би мовити внутрішнє слово – імпліцитна інформація. На ньому ґрунтується людська експресія, як імпліцитно наявне уявлення про цінне, бажане у світі. Імпліцитна інформація за формою подання чи трансляції у філософа поділяється на три різновиди: асоціації, імітації та їх еkleктизм або ж суміш.

За Кроче, фундаментом для ясного окреслення думки чи ставлення – експліцитного – виступає точний дискурсивно-логічний аналіз. Добре мислити – це добре подати власне ставлення, оскільки експресія означає, фактично, інтуїтивне оволодіння людиною власною логічною послідовністю думки, – переконаний мислитель. Однак при цьому варто звертати увагу, як видається, ще на один суттєвий момент крочеанського інтуїтивізму, а саме: естетичний момент у комунікативному акті та репрезентації дійсності мовними засобами, тобто зв'язок останнього з чимось імпліцитним на основі так би мовити внутрішньої структури, яка йому притаманна (зазвичай у неочевидній чи не до кінця уясненій формі).

Література

1. Белокобыльский А.В. Основания и стратегии рациональности модерна. Монография. – К.: Изд.: ПАРАПАН, 2008. – 244 с.
2. ИмPLICITный // Большой толковый психологический словарь. – Т.1 (А-О), пер.с англ. / Артур Ребер. – ООО «Издательство АСТ» ; «Издательство «Вече», 2001. – С. 305.
3. Йолон П. Формалізація // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 686.
4. Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика. – М. :Издательство Сабашниковых, 1920. – Ч. 1. – 170 с.
5. Смирнов А.В. Логика смысла : теория и ее приложение к анализу классической арабской культуры. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 504 с.
6. Формализация // Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция : Л.Ф. Ильичев, П.Ф. Федосеев, С.М. Ковалев и др. – М. : Сов. энциклопедия, 19983. – С. 743.
7. Эксплицитный // Большой толковый психологический словарь. – Т.2 (П-Я), пер.с англ. / Артур Ребер. – ООО «Издательство АСТ» ; «Издательство «Вече», 2001. – С. 503.
8. Юдкін-Ріпун І. Имагологія як комплексний напрям дослідження культури // Культурологічна думка. – 2009. – № 1. – С. 42-48.